

Lucifer a Ahriman v minulém a v našem kulturním údobí

Rudolf Steiner

Na základě našich úvah se pro nás již stalo běžnou věcí, že pod respektive za fyzickým světem, který leží před námi, nalézáme začátek jiných světů. Dnes bych na úvod chtěl hovořit o některých zvláštích těchto duchovních světů, o nichž zčásti již víme a které ještě leccím doplníme, abychom se podívali i na některé další skutečnosti.

Imaginativní svět

Jak víte, je nejbližším světem, hraničícím s naším, takzvaný imaginativní svět. Tento svět je sám o sobě mnohem pohyblivější než náš fyzický svět. Náš fyzický svět se ukazuje v ostrých konturách, ostrých liniích hranic, představuje svět předmětů ostrých obrysů. Svět, do něhož vstoupíme, roztrhneme-li závoj tvořený fyzickým světem, je jakoby tekutý, prchavý. Víme také, že vzhledem k tomuto prvnímu duchovnímu světu začínáme mít pocit, že se nacházíme mimo své fyzické tělo. Ve chvíli, kdy vystoupíme do duchovního světa, získáme ke svému fyzickému tělu jakoby nový vztah, vztah, jaký ve svém fyzickém těle máme zhruba ke svým očím nebo uším. Fyzické tělo působí jako orgán vnímání spíše jako celek, velmi záhy si však povšimneme, že se vlastně ve skutečnosti nejedná o fyzické tělo, jestliže toto fyzické tělo pocítujeme jako určitý druh orgánu vnímání, ale že se tu jedná o éterné tělo. Fyzické tělo nám dává v podstatě jen kostru, která éterné tělo drží. Zvenčí pohlížíme na své éterné tělo, dosud ho i cítíme, cítíme ho jako smyslový orgán, který vnímá svět protkávajících se, vznášejících se obrazů a tónů. Náš vztah k éternému tělu drženému tělem fyzickým se stává podobným našemu vztahu k uchu a oku.

Když se takto cítíme mimo své fyzické tělo, je tento prožitek podobný prožitku spánku. Prožitek spánku spočívá v tom, že svým duševně-duchovním lidstvím jsme mimo své fyzické a éterné tělo, jen s tím rozdílem, že během prožitku spánku je naše vědomí utlumené a nevíme nic o tom, co se vlastně s námi a kolem nás děje. Můžeme tedy říci, že existuje ještě jiný vztah člověka k jeho fyzickému tělu než ten, na který jsme zvyklí. Čím víc budeme postupovat do budoucnosti, tím víc bude lidstvo vedeno evolucí k tomu, nač musí takto upozorňovat duchovní věda.

Budoucí pocity rozpolcenosti

V mnoha souvislostech jsem zdůrazňoval, že pěstování duchovní vědy není dnes nic svévolného a že ho od nás vyžaduje evoluce lidstva, vyžaduje ho od nás to, co se v současné době v evoluci lidstva připravuje. Tento pocit jakési oddělenosti vlastní lidské bytosti od fyzického těla můžeme totiž označit za něco, co se bude lidí jako prožitek, jemuž nerozumí, jakoby samo do sebe víc a víc zmocňovat, tím více, čím více budeme jako lidstvo postupovat do budoucnosti. Přejde doba, kdy se mnoha, mnoha lidí bude čím dál víc zmocňovat pocit: Co to jen je? Cítím se, jako bych se rozpoltil, jako by tu vedle mě byl ještě někdo druhý. - Tento pocit, který se přirozeně dostaví, stejně jako se přirozeně dostavuje hlad nebo žízeň nebo jiné prožitky, však nesmí zůstat současnými a budoucími lidmi nepochopen. Pochopitelný bude tehdy, odhodlají-li se lidé k tomu, aby prostřednictvím duchovní vědy porozuměli skutečnému významu tohoto rozpolcení. Zvláště pedagogika, výchova bude, čím více se těmto věcem budeme blížit, nucena brát na ně ohled. Lidé budou nuceni naučit se všimnout si jistých prožitků dětí bedlivěji, než to dělali doposud, kdy tu tyto prožitky v téže míře ani nebyly.

Jistě, v pozdějším, robustnějším životě, pod dojmem fyzického světa, nebudou tyto pocity, které jsem charakterizoval, v nejbližší budoucnosti nijak zvlášť silné, ve vzdálenější budoucnosti však budou neustále sílit. Zprvu se objeví u vyrůstajících dětí a dospělí pak od dětí uslyší leccos, čemu budou muset porozumět, leccos, co mohou jakoby nic přejít, co by však přecházet neměli, protože to souvisí s nejhlubšími evolučními tajemstvími světa. Děti budou naznačovat: Tu či onde jsem vidělo bytost, která mi řekla to či ono, co mám dělat. - Materialisticky smýšlející člověk odpoví: Jsi hloupý chlapec, nebo hloupé děvče, nic takového přece neexistuje. - Kdo však chce porozumět duchovní vědě, musí pochopit, že tu jde o významný jev. Jestliže dítě řekne: Někoho jsem vidělo, on zase zmizel, ale objevuje se znovu a znovu; vždycky mi říká to nebo ono a já jsem proti němu bezmocný - pak ten, kdo rozumí duchovní vědě, pozná, že se tu v dítěti ohlašuje něco, co bude v evoluci lidstva vystupovat stále zřetelněji. Co to je, co se tu ohlašuje?

Luciferovo vměšování do procesu dýchání: rdoušení

Porozumíme tomu, podíváme-li se na dva základní prožitky člověka, z nichž první byl zvláště důležitý pro čtvrté poatlantské, to jest řecko-latinské údobí a ten druhý bude důležitý pro naše údobí, v němž se teprve zvolna připravuje. Zatímco první z těchto dvou základních prožitků v řecko-latinském údobí skončil, k druhému se zvolna blížíme. Do lidského života vždy vstupují prožitky, které pocházejí od Lucifera a Ahrimana. Do základního prožitku čtvrtého poatlantského údobí vstupoval především Lucifer; do našeho údobí vstupuje Ahriman a podmiňuje druhý z těchto základních prožitků. Lucifer souvisí se vším, co dosud nedospělo až ke zřetelnosti pro jednotlivé smysly, co k člověku přistupuje nezřetelně, nediferencovaně. Jinými slovy, Lucifer souvisí s prožitkem dechu, s prožitkem nadechování a vydechování. Lidské dýchání je něco, co musí být ve zcela konkrétně upraveném poměru k celkové ústrojnosti člověka.

Ve chvíli, kdy je proces dýchání nějakým způsobem narušen, promění se okamžitě ze stavu, v jakém se jinak vyskytuje - totiž jako nevědomý děj, jehož si nemusíme všimnout - v děj vědomý, děj více či méně snově vědomý. A pokud začne být proces dýchání - můžeme to vyjádřit zcela triviálně - příliš energický, pokud klade na organismus větší nároky, než může splnit, pak má Lucifer možnost vnikat s dechem do lidského organismu. Nemusí to ovšem být on sám, nicméně jeho zástupci, ti, kdo k němu patří, to dělají. Poukazují tím na jev, který každý zná jako snový prožitek. Tento snový prožitek se může libovolně stupňovat. Noční můra, kdy se člověk do snového vědomí dostává v důsledku narušeného dechu, takže se mohou vmístit prožitky duchovního světa, a stejně tak všechny prožitky úzkosti a strachu, spojené s nočními můrami, mají původ v luciferském živlu světa. Všechno, co od obvyklého procesu dýchání přechází k rdoušení, k pocitu, že člověka někdo rdousí, souvisí s touto možností, kdy se do procesu dýchání vměšuje Lucifer. Je to hrubý děj, kdy se v důsledku utlumení vědomí začne do prožitku dechu vměšovat Lucifer, jako postava vstoupí do snového vědomí a stane se v něm rdousící bytostí. Takový je onen hrubý prožitek.

Existuje však také jemnější prožitek, který nám tento pocit rdoušení jaksi zjemní, takže není tak hrubý jako fyzické rdoušení. Obvykle se nedbá na to, že toto zjemněné rdoušení k lidským prožitkům také patří. Pokaždé, kdy se v lidské duši vynoří něco, co se stává otázkou nebo pochybností o té či oné skutečnosti světa, je zde totiž ve zjemněné podobě přítomen prožitek rdoušení. Je skutečně možné říci: Jestliže jsme nuceni klást si otázku, jestliže se nám vnucuje menší či větší záhada světa, pak jsme rdoušeni, ovšem tak, že si toho nevšimneme. Každá pochybnost, každá otázka je zjemněným tlakem zlého snu, zjemněnou noční můrou.

Rozpínání věčného těla

Tak se prožitky, které k nám jinak přistupují v hrubé podobě, proměňují v jemnější, kdy mají spíše duševní ráz. Lze si představit, že věda jednou dospěje k tomu, aby studovala souvislost procesu dýchání s pokládáním si otázky nebo s pocitem pochybnosti v lidské duši. Ale i všechno, co souvisí s ptaním se a pochybováním, všechno, co souvisí s tím, že jsme neuspokojeni, protože svět k nám přistupuje a žádá si odpověď, nebo že jsme nuceni dát odpověď tím, co jsme, souvisí s luciferským živlem.

Když se na věc podíváme z pohledu duchovní vědy, můžeme říci: Pokaždé, když nás v zlém snu tísní rdousící anděl, nebo když v důsledku kladené otázky prožíváme vnitřní tísněnost, příliv úzkosti, máme co do činění se silnějším, energičtějším procesem dýchání, s něčím, co žije v dechu, co však, má-li lidská přirozenost náležitě fungovat, musí být harmonizováno, oslabeno, aby život probíhal správně. Co se děje, nastane-li energičtější proces dýchání? Tehdy jako by éterné tělo a všechno, co je spojeno s éternou přirozeností člověka, bylo příliš rozpínáno, příliš roztahováno, a jelikož se to pak projevuje ve fyzickém těle, nemůže to zůstat omezeno na fyzické tělo, chce ho to, lze říci, rozervat. Základem zesíleného procesu dýchání je příliš bujné, příliš doširoka rozpjaté, rozšířené éterné tělo; pak je tu zvláštní možnost uplatnění pro luciferský živel.

Můžeme tedy říci, že luciferský živel se do lidské přirozenosti může vplížit tehdy, je-li éterné tělo příliš rozšířené. Můžeme také říci, že luciferský živel má tendenci projevovat se v éterném těle, které je oproti lidské formě rozšířené, tedy v éterném těle, které potřebuje více prostoru, než kolik ho je vymezeno lidskou kůží, v éterném těle, jehož forma je více rozbujelá. Lze si ovšem představit, že tuto otázku budeme chtít zodpovědět umělecky, a v tom případě můžeme říci: Takové, jaké je éterné tělo za normálních podmínek, je tvůrcem lidské podoby, která před námi fyzicky stojí. Jakmile se však začne rozpínat, jakmile chce zaujmout větší prostor, širší hranice, než které jsou vymezeny lidskou kůží, pak chce také dávat jiné formy. Lidská forma tu zůstat nemůže. Éterné tělo chce všude opustit rámeček lidské formy.

Oidipus a sfinga

Tento problém řešili lidé už v dávných časech. Jaké forma vznikne, když se prosadí rozšířené éterné tělo, které není vhodné pro lidskou bytost, nýbrž pro bytost luciferskou, a v určité formě předstoupí před lidskou duší? Co vznikne? Sfinga!

Máme tu zvláštní způsob, jak se do sfingy pohroužit. Je to vlastně sfinga, která člověka rdousí. Když se éterné tělo člověka energií dechu rozpíná, objevuje se v duši luciferská bytost. V tomto éterném těle nežije lidská podoba, nýbrž podoba luciferská, podoba sfingy.

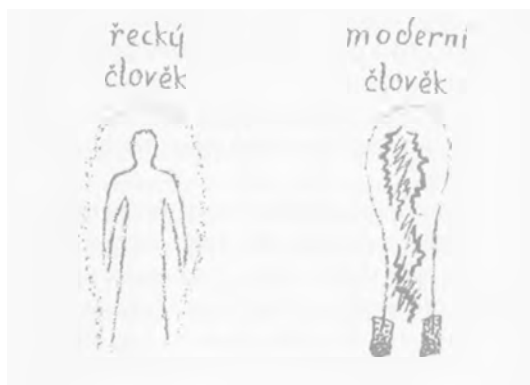
Sfinga se objevuje jako ta, jež probouzí pochybnosti a trýzní otázkami. Sfinga má tedy zvláštní vztah k procesu dýchání. Víme však, že proces dýchání má zase zvláštní vztah k tvorbě krve. Proto také žije luciferský živel v krvi, kypí a dme se krví. Oklikou přes dýchání může luciferský živel všude vnikat do krve člověka, a dostane-li se do krve příliš mnoho energie, pak je luciferský živel, pak je sfinga zvlášť silná.

Člověk tak v důsledku toho, že je v procesu dýchání otevřen kosmu, stane před sfingou. Tento prožitek, že ve svém dýchání stojí před vesmírnou sfingou, tento základní prožitek se objevuje zvláště ve čtvrtém poatlantském, tedy řecko-latinském kulturním období. A v pověsti o Oidipovi vidíme, jak stojí člověk před sfingou, jak se k němu sfinga připoutává a trýzní ho otázkami. Člověk a sfinga, nebo bychom také mohli říci: Člověk a vesmírný luciferský živel by jako základní prožitek čtvrtého poatlantského kulturního období měli být pojímáni tak, že když člověk jen trochu prolomí svůj normální vnější život na fyzické pláni, dostane se do styku se sfingou. V jeho životě tu k němu přistoupí Lucifer a on se s ním, se sfingou musí vypořádat.

Naše kulturní údobí: seškrcené éterné tělo; působení Ahrimana

Jiný je prožitek pátého poatlantského kulturního údobí, údobí našeho. Pro naše údobí je zvláště připravena situace, kdy éterné tělo není načechráné, není rozšířené, nýbrž stažené, není tedy příliš velké, ale spíše příliš malé, a tato tendence bude stále silnější, čím více bude evoluce postupovat. Jestliže řekneme, že normální lidská podoba u [starých] Řeků je taková, že éterné tělo je příliš velké, pak můžeme říci, že u moderního člověka je taková, že éterné tělo se seškrcuje a stahuje a je příliš malé.

3

Čím bude člověk zacházet dál v materialistickém pohrdání vším spirituálním, tím více se bude toto éterné tělo stahovat a vysychat. Jelikož ale proorganizování fyzického těla závisí na tom, aby ho éterné tělo zcela správně pronikalo, bude se u fyzického těla - jestliže bude éterné tělo příliš stlačené - stále objevovat tendence k vysychání. A kdyby vyschlo obzvláště silně, mělo by místo přirozených lidských chodidel chodidla rohovitá. Člověk je mít nebude, ale tendence k tomu v něm je; jejím základem je sklon éterného těla k vysychání, k nedostatečnému vytváření éterné síly. Do tohoto vyschlého éterného těla se může velmi dobře vžívat Ahriman, tak jako se Lucifer může dobře vžívat do rozšířeného éterného těla. Ahriman získá podobu, která bude poukazovat na chudost éterného těla. Bude vytvářet málo éterné síly na to, aby měl správně uspořádaná chodidla, a vytvoří zminěná rohovitá chodidla - kozlí nohy.

Mefistofeles je Ahriman; ne nadarmo má kozlí nohy - má je z důvodu, který jsem naznačil. Báje a pověsti jsou zkrátka velmi významné; proto se [v nich] Mefistofeles velmi často objevuje s koňskými nohama, kdy jsou chodidla vyschlá v kopyta. Kdyby Goethe otázku Mefista úplně pronikl, nenechal by svého Mefista vystupovat jako moderního kavalíra; k bytosti Ahrimana-Mefista totiž prostě patří fakt, že nemá tolik éterné síly, aby mohl lidskou fyzickou podobu úplně proorganizovat.

Člověk krve a člověk nervů

Avšak ještě jedna zvláštnost je vyvolána tím, že éterné tělo je jakoby stažené, chudší na éterné síly, než je tomu za normálních okolností. Tuto zvláštnost si nejlépe uvědomíme, podíváme-li se na celou lidskou přirozenost. V jistém ohledu jsme již fyzicky dvojností. Uvažte jen, že když tady tak stojíte, jste sice fyzickými lidmi, ovšem k fyzickému člověku patří i to, že je v něm neustále vzduch, který dýchá. Tento vzduch se však již při dalším výdechu dostává ven, takže onen člověk, který sestává z dýchaného vzduchu, jenž vás proniká, se neustále vyměňuje. Nejste jen to, co sestává ze svalů a kostí, člověkem masa a kostí, ale jste i člověkem dechu. Ten se však ustavičně vyměňuje, putuje sem a tam, dovnitř a ven. A je to tento člověk dechu, který zase souvisí s ustavičně obíhající krví.

Jakoby oddělený od celého tohoto člověka dýchání ve vás spočívá člověk nervů, tedy druhý pól, v němž obíhá nervové fluidum, a mezi člověkem nervů a člověkem krve existuje jen určitý druh vnějšího doteku, vnějšího stýkání. Jako se prostřednictvím

4

dechu mohou k soustavě krve snadno dostávat jen ty éterné síly, které tíhnou k luciferskému živlu, mohou se éterné síly tíhnoucí k mefistofelskému či ahrimanskému živlu dostávat jen k nervové soustavě, nikoli však k soustavě krve. Ahrimanovi je zapovězeno nořit se do krve; může žít ustavičně v nervech, až k vyschnutí, ke střízlivosti, protože není s to proniknout k teplu krve. Chce-li však navázat vztah s lidskou přirozeností, je nucen prahnout po kapičce krve, protože se tak těžce může ke krvi dostat. Mezi Mefistofelem a krví zeje celá propast. Chce-li se dostat k člověku, k tomu, co v člověku žije, chce-li se s člověkem spojit, zjistí, že lidství žije v krvi. Musí proto usilovat o krev.

Faust a Mefistofeles

Vidíte, s tím souvisí moudrost pověsti o Mefistofelovi: k upsání dojde krví. Faust se Mefistovi musí upsat krví, protože Mefisto je nucen dychtit po krvi, poněvadž je od krve oddělen. Právě tak jako stál řecký člověk před sfingou, která žije v soustavě dechu, stojí člověk pátého poatlantského kulturního údobí před Mefistofelem, který žije v procesu nervů a který je chladný a střízlivý, protože trpí absencí krve, protože mu schází teplo krve. A tím se stává posměvačem, střízlivým průvodcem člověka. Jako se musel Oidipus vypořádat se sfingou, musí se člověk páté poatlantské kulturní epochy vypořádat s Mefistofelem. Stojí před Mefistofelem jako před druhou bytostí. Řek stál před sfingou v důsledku toho, že se jeho proces krve a dechu stal energickým; stálo před ním to, co do jeho bytosti vstoupilo s energičtějším dýcháním. Moderní člověk stojí se vším, co proniká z jeho rozumu, z jeho střízlivosti, před tím, co je připoutáno k nervovému procesu. Že člověk stane před Mefistofelem, mohlo být prorocky, řekl bych poeticky, předvídáno. Čím dál víc se to však bude vynořovat jako základní prožitek, tím více, čím dále pokročíme v evoluci pátého poatlantského údobí. A tím, o čem jsem vyprávěl, že se to objeví v prožívání dětí, bude tento mefistofelský prožitek. Zatímco řecký člověk byl vystaven trýzni z přemíry otázek, nebude moderní člověk směřovat ani tak k mukám otázek jako k mukám toho, že bude zaklet do svých předsudků, bude vedle sebe mít druhé tělo, které bude obsahovat jeho předsudky. A jak se to připravuje?

Vysušování éterného těla materialistickým smýšlením

Podívejte se zcela nepředpojatě na evoluci. Kolik toho v průběhu páté poatlantské kulturní epochy přestalo k člověku hřejivým, bezprostředním způsobem přistupovat. Vezměte si ony nespočetné otázky, které k nám skutečně přistupují, když se hroužíme do duchovní vědy. Pro moderního materialisticky smýšlejícího člověka tu vůbec nejsou. Záhadu sfingy nevnímá; Řek ji ještě živě pociťoval. Moderní člověk však bude nucen vnímat něco jiného. Podle svého mínění všechno velmi dobře ví, pozoruje smyslový svět, kombinuje o něm svým rozumem a všechny záhady jsou pro něj vyřešeny. Netuší, jak velmi tápe ve vnější fantasmagorii. To však stále více zhutňuje jeho éterné tělo, stále více to jeho éterné tělo vysušuje a vede nakonec k tomu, že k bytosti současného člověka do budoucna přilne jako druhá přirozenost mefistofelský živl. Všechny materialistické předsudky, všechna materialistická omezení bude posilovat mefistofelskou přirozenost a už teď můžeme říci: Pohlížíme do budoucnosti, kde se každý bude rodit ještě s druhým člověkem, jenž bude říkat: Ti, kdo mluví o duchovním světě, jsou blázni. Já vím vše a spoléhám se na své smysly. - Jistě, člověk bude, stejně jako záhadu sfingy, odmítat i záhadu Mefistofela, na paty si však pověsí druhou bytost. Ta ho bude doprovázet

tak, že bude cítit nutkání myslet materialisticky, nikoli sám ze sebe, nýbrž z oné druhé bytosti, která bude jeho průvodcem. Materialistické smýšlení vysuší éterné tělo a v tomto vyschlém éterném těle bude žít Mefistofeles. Bude nutné, abychom tomu porozuměli a aby lidstvo v budoucích časech dávalo dětem takové vzdělání - ať už prostřednictvím eurytmie, nebo prostřednictvím duchovně-vědeckého smýšlení - jež bude oživovat éterné tělo, tak aby člověk mohl zaujímat náležitý postoj, aby poznal, čím je jeho průvodce. Jinak tomuto průvodci neporozumí a bude mít vůči němu pocit, jako by byl začarovaný, zakletý. Jako se Řek musel vypořádat se sfingou, bude se moderní člověk muset vypořádat s Mefistofelem, onou satyroví podobnou, faunovi podobnou postavou s kozlíma nebo koňskými nohama.

Luciferský a ahrimanský živel v pohádkách a pověstech

Můžeme skutečně říci, že každá epocha dokáže to, co je pro ni charakteristické, vyjádřit v podobě prazákladní, prapůvodní pověsti. Takovou pra- základní či prapůvodní pověstí je v Řecku pověst o Oidipovi, v novější době potom pověst o Mefistofelovi. Těmto věcem je však třeba rozumět skutečně od základů.

Vidíte, že to, co se jinak objevuje jen v podobě básnické skladby - konfrontace Fausta s Mefistofelem - se stává, abych tak řekl, základním kamenem pedagogiky budoucnosti. Její předehra spočívá v tom, že lid či básník tušili [existenci] onoho průvodce. Dohra však bude spočívat v tom, že každý člověk bude mít tohoto průvodce, který mu ale nesmí zůstat nesrozumitelný, a že tento průvodce se nejživěji, nejsilněji bude objevovat v dětství člověka. A pokud dospělí vychovatelé nezaujmou náležitý postoj vůči tomu, co dítě projevuje, bude v důsledku neporozumění oněm Mefistofelovým kouzlům lidská přirozenost zkažena.

Je velice pozoruhodné, že sleduje-li člověk literaturu pověstí a pohádek, všude v ní může najít tyto rysy. Pověsti a pohádky, na něž současní učenci pohlížejí s takovým neporozuměním, poukazují svou strukturou buďto na mefistofelský, tedy ahrimanský živel, nebo na živel mající ráz sfingy, tedy luciferský. Všechny pověsti a pohádky mají původ v tom, že jejich obsah byl původně prožíván buďto prostřednictvím poměru, který má člověk ke sfínze, nebo prostřednictvím poměru, který má k Mefistovi. V pověstech a pohádkách nacházíme více či méně skrytý buďto motiv otázky, to jest motiv sfingy, motiv, že je třeba něco rozřešit, že je třeba zodpovědět nějakou otázku, anebo motiv zakletí, spoutání něčím, tedy motiv mefistofelský, ahrimanský. Neboť v čem přesněji spočívá ahrimanský motiv? Spočívá v tom, že máme-li vedle sebe Ahrimana, jsme ustavičně vystaveni nebezpečí, že mu propadneme, přejdeme do jeho přirozenosti, že se od něj už nebudeme moci odtrhnout. Mohli bychom říci, že vůči sfínze člověk pociťuje něco, co do něj vniká a jako by jej rozervávalo; vůči mefistofelskému živlu člověk pociťuje něco v tom smyslu, že se musí do mefistofelského živlu ponořit, musí se mu upsat, musí mu propadnout.

Spoutávání moudrosti nervovým procesem a její osvobození duchovní vědou

Řekové neměli teologii v našem moderním smyslu, s ohledem na všechno, co je moudrostí, však přece jen měli k přírodě a jejím jevům blíže než moderní člověk. Bez teologie se blížili moudrostem přírody a tím v nich vyvstávala trýzeň otázky.

Člověk má blíže k přírodě ve svém procesu dýchání než v nervovém procesem. Proto Řek zvláště živým způsobem pociťoval toto směřování k moudrosti ve svém poměru k sfínze. To se u člověka moderní doby změnilo. Vidíme nástup teologie. Člověk nevěří, že by měl blízko k božské moudrosti světa v bezprostředním styku s přírodou, ale chce ji studovat; nechce se k ní blížít skrze proces dýchání a krve, nýbrž skrze nervový proces. Hledání moudrosti čili teologie se stává nervovým procesem. Tím však člověk svou moudrost spoutává do nervového procesu a blíží se k Mefistofelovi. A když začalo páte poatlantské údobí, rozvinulo se právě z tohoto spoutání proměněné moudrosti do jeho nervového procesu tušení, že si člověk Mefista věší na paty, že si ho staví vedle sebe.

Jestliže pověst o Faustovi zbavíme všeho vedlejšího, co se na ni nabalilo, zbude nám pokaždé skutečnost, že mladý teolog usiluje o moudrost, je sužován pochybami, a upíše se proto ďáblu, Mefistovi, čímž je vtažen do okruhu jeho působnosti. Jako se ale Řek musel vypořádat se sfingou tím, že plně rozvinul svou jáskou přirozenost, jako se člověk musel vypořádat se sfingou rozvinutím své jáské přirozenosti, musí se člověk v našem údobí vypořádat s Mefistofelem rozšířením Já, jeho naplněním moudrostí, která může vzejít jedině z probádání duchovního světa, z jeho poznání pomocí duchovní vědy.

Oidipus měl být nejmocnějším z těch, kdo přemohli sfingu. Každý Řek, který bral vážně své lidství, byl v podstatě v malém víceméně vítězem nad sfingou. Oidipus měl to, co musel prožít každý Řek, pouze představovat ve zvláště typické podobě. Co se tedy stane? Oidipus má porazit to, co žije v procesu dýchání a krve. Proti člověku, který v tomto procesu žije, má postavit člověka nervů, žijícího se zchudlými éternými silami. Čím to udělá? Tím, že do své vlastní přirozenosti přijme síly, které jsou spřízněny s nervovým procesem, tedy síly mefistofelské, ovšem přijme je zdravým způsobem, tak aby nechodily vedle něj a nestaly se jeho průvodcem, ale aby byly v něm a on pomocí těchto sil mohl vystoupit proti přirozenosti sfingy.

Blahodárné působení Lucifera a Ahrimana

Vidíme, že Lucifer a Ahriman, jsou-li na správném místě - na místě, kam jsou jaksi nejprve přesunuti - působí blahodárně, a jsou-li tam, kde být nemají, působí škodlivě. Pro Řeka byla přirozenost sfingy něčím, s čím se měl vypořádat, co měl ze sebe vyloučit. Kdyby ji byl dokázal svrhnout do propasti, kdyby tedy dokázal vpravit rozšířené éterné tělo do těla fyzického, pak by byl sfingu přemohl. Ta propast není venku, tou propastí je vlastní fyzické tělo, do něhož se sfinga musí zdravým způsobem vnořit. Tady ale musí zesílit druhý pól, nervový proces, opačný proces, vycházející z Já - ne to, co je venku, nýbrž to, co musí být uvnitř. Ahrimanský živel je přijat člověkem a tím postaven na správné místo.¹

Oidipus je synem Láiovým. Tomu bylo předpovězeno, že bude-li mít dítě, přinese toto dítě neštěstí celému jeho rodu. Proto chlapečka, který se mu narodil, pohodil v lese. Probodl mu chodidla, a proto dostal jméno Oidipus, to znamená „koňská noha“. V Oidipově dramatu tu tedy máme mefistofelovské síly. Řekl jsem, že když působením těchto sil zchudne éterná síla, nemohou se chodidla dále vyvíjet a musí zakrtnět, zaschnout. U Oidipa to bylo způsobeno uměle. Byl, jak známo, zavěšený na strom nalezen pastýřem, který ho vychová, zatímco měl zahynout. Se svými koňskými nohama chodí světem. Je to Mefistofeles převedený do blahodárného působení.* Tady je na správném místě,

- V něm. orig. *ins Heilige ubersetzte*. (Pozn. překl.)

tady může mocně pulzovat v Já - tam, kde je třeba vyřešit úlohu čtvrtého poatlantského údobí. Všechno, čím se Řek stal velkým, čím se stal skutečně Řekem, harmonický soulad mezi éterným a fyzickým tělem, který dosud v tak živé podobě obdivujeme v kráse řeckých postav, to všechno Oidipus pozbývá, aby se mohl stát „osobností“, aby se stal přímo reprezentantem člověka, v němž sílí fá. Já putující nahoru k hlavě sílí, zatímco nohy zakrňují.

Oidipus a Faust

Proti tomu musí stát člověk pátého poatlantského kulturního období. Jako musel Oidipus, aby mohl obstát vůči sfinze, aby ji porazil, pojmout Ahrimana, tak musí člověk pátého poatlantského kulturního období, který stojí proti Ahrimanovi-Mefistofelovi, do sebe pojmout Lucifera, to znamená, že musí projít opačným procesem než Oidipus. To, co Já nakupilo v hlavě, musel stlačit z hlavy do ostatní lidské přirozenosti. V Já, nakolik žije v nervovém procesu, se nakupila s právy též filosofie, medicína a pohříchu i teologie* - všechno nervové procesy! Vzniká tu puzení dostat všechno z hlavy pryč a smyslovostí proniknout k celému světu.

A teď si vezměte Fausta, jak tu stojí, se vším, co si Já vydobylo, a jak si to všechno chce jakoby vyhnat z hlavy - to, co Goethe shrnuje slovy „Ach, s právy filosofii a medicínu jsem studoval a také teologii já pohříchu se prokousal.“ Všechno to teď chce dostat z hlavy. Což také udělá, když se oddá životu, který není vázán na hlavu. Faust je obrácený Oidipus, který do sebe dostává luciferskou přirozenost.

A nyní sledujte, co všechno Faust dělá, aby do sebe pojal Lucifera a aby mohl bojovat s Ahrimanem, s Mefistem vedle sebe. To všechno nám ukazuje, nakolik je Faust skutečně obráceným Oidipem. Zatímco všechno, co se v Oidipovi děje skrze obrácenou přirozenost Ahrimanovu, je spojeno s Luciferem, je to, co se děje ve Faustovi skrze obrácenou přirozenost Luciferovu, spojeno s Ahrimanem-Mefistem. Zatímco Ahriman-Mefisto žije spíše ve vnějším světě, žije Lucifer spíše ve vnitřním světě. Veškeré neštěstí, které Oidipa potká v důsledku toho, že se musí proniknout Ahrimanovou přirozeností, spočívá ve vnějších věcech. Prokletí zasahuje celý rod, nejen jeho samotného. A i prokletí, které zasahuje jeho samotného, je naznačeno vnějším způsobem. Že si probodne oči a oslepí se, jsou vnější věci. Že jeho rodné město postihne mor, je něco vnějšího. [Naopak] všechno, co vystupuje u Fausta, jsou vnitřní duševní prožitky, je to tragika odehrávající se v lidském nitru, takže se Faust i zde ukazuje jako obrácený Oidipus.

Když se podíváme na tyto dvě postavy, nebo lépe řečeno na tyto dvě dvojité postavy, na Oidipa a sfinxu a na Fausta a Mefistu, pak před sebou máme v typické podobě evoluci čtvrtého a pátého poatlantského údobí. Až jednou přijde doba, kdy se jako dějiny nebude líčit ani tak ona vnější fantasmagorie, to, co je otiskem vnějšího dění, nýbrž to, co prožívají lidé, pak teprve uvidíme, jak významné a důležité jsou tyto základní lidské prožitky. Pak teprve zjistíme, co skutečně žije v postupujícím evolučním procesu, jak dějiny, ona vnější fantasmagorie líčení, která jsou obvykle vydávána za dějiny, přechází v to, čeho jsou vnější události, ať už se jeví jakkoli významné, v podstatě jen vnějším fantasmagorickým otiskem.

Jestliže Já muselo na jedné straně zesílit tím, že do Oidipa, to znamená do Řeka, vstoupil Ahriman-Mefistofeles, pak na druhé straně toto Já v moderním člověku zesílilo přespříliš. A moderní člověk se tohoto Já musí zase zbavit tím, že

- Volně podle Goethova *Fausta*, I. díl, Noc, Faust - viz dále. (Pozn. překl.)

se zahloubá do duchovních dějů, že se zahloubá do toho, co souvisí se světem, k němuž náleží Já, když si toto Já uvědomí, že žije nejen v lidském těle, ale že je obyvatelem spirituálního světa. A v této epoše žijeme. Zatímco ve čtvrté po- atlantské epoše musel člověk usilovat o to, aby si vši silou uvědomil Já ve fyzickém těle, musí člověk našeho pátého poatlantského údobí pracovat na tom, aby si uvědomil, že Já náleží k duchovnímu světu. A rozšíření vědomí Já na duchovní svět, to je duchovní věda. Proto je tato duchovní věda hluboce spjatá s nej vyššími požadavky lidské evoluce v našem pátém poatlantském údobí.

Dornach, 20. listopadu 1914

GA 158